

Gyarmati Andrea:
Graffitik, firkák a Budai Várban és környékén

1. Mi a graffiti és mi nem az?
2. Kik az elkövetői?
3. Mi az oka?
4. Hogyan lehet ellene védekezni?
5. Gyerekek véleménye- a kérdőív adatainak tanulságai

Előzmények¹

A tanulmány megírásának keretét/háttérét egy, a Budai Várban 2006-ban lezajlott graffiti-mentesítési akció adta. Igyekszem benne összefoglalni a graffiti jelenséget, nemcsak mint városvédelmi problémát, de társadalmi tünetet is, hiszen nehéz úgy védekezni a graffitik ellen, ha nem értjük az indíttatást, nem értjük a festők/rajzolókat/karcolók motivációit. A megközelítésmódot a szociológia szemlélete és módszertana adja, tehát igyekeztem minél objektívebb, értékítélet-mentes képet adni a problémáról és annak gyökereiről.

A tanulmány két fő részből áll: egyrészt egy elméleti, fogalmi tisztázásból, másrészt egy empirikus részből, melynek alapját az I. kerületben tanuló – közel 300- diák által kitöltött kérdőív adatainak elemzése adja.

A graffiti eredetileg falra írt-rajzolt-fújt szöveg, de az előzményeit nem a barlangrajzok adják. De még csak nem is a freskók. Magyarul inkább betűírás, betűfestés, stílusírás szavakkal lehet visszaadni az eredeti, az afro-amerikai gettó kultúrából származó jelentést. A graffitit szokták az utca művészetének nevezni, melynek kezdetei New Yorkhoz kötődnek.² A graffiti kezdettől fogva (az 1970-es évektől) üldözendő cselekménynek számított. Létezésének is ez az „üldözés” ad értelmet, azaz az illegalitás, az anonimitás, hogy oda kell fújni, ahova nem szabad. Nem véletlen az angol „**art crime**” megnevezés, s talán ez írja le legpontosabban, hogy mi is a graffiti lényege (a művészet és bűnözés határvidékén tartózkodás).

Magyarországon a rendszerváltást követően kezdett el terjedni- először csak a külvárosi gyárépületeken, aztán fokozatosan húzódtott be a városba és annak falaira. Mára

¹ A tanulmányt a Budavári Önkormányzat által megbízott, az I. kerületi iskolákban felvilágosító előadásokat szervező szakcég felkérésére készítettem 2006-ban.

² Ki ne hallott volna Kilroy-ról, vagy Taki-ról!

gyakorlatilag az egész várost elborítják a rajzok, firkák – hogy hol jobban, hol kevésbé, az csak a helyi önkormányzatok rendeletein és gyakorlatán múlik. Magyarországon kb. 1000 graffitis csoport ismert, ezeknek kb. a harmada aktív.

Természetesen a graffitinek is vannak szabályai, szakkifejezései, és vannak „hagyományosan” tabunk számító helyek, ahova magára kicsit is adó graffitis nem rajzol- pl. a templomok, temetők, műemlékek ilyenek. A legfontosabb szabály, hogy a művet, amely tehát leginkább nonfiguratív, 3 dimenziós ábrázolás, minél jobban látható, ill. minél kevésbé megközelíthető helyre kell elhelyezni. Nagy elismerést kiváltó helynek számítanak a vonatok, a HÉV, hiszen ezeket őrzik, illetve a hidak – mert nehezen megközelíthetőek. Vonzó felületnek számítanak még a hosszú, vonatból is jól látható betonfelületek, elhanyagolt külvárosi épületek tűzfalai, a panelházak. A festés általában kétfajta stílusban történhet: Bubble style-ban (hurkás betűk), illetve wild style-ban (nyilakban végződő betűk). A színösszeállításnak is van jelentősége: a jobb művek – hisz a műveknek hierarchiájuk van - sok színt tartalmaznak és inkább pasztellszínek.

Néhány graffitis kifejezés³:

Tag=a graffiti alapja, legegyszerűbb irányzata. Célja az álnév, a stílus elterjesztése-minél több helyre. A tag általában néhány betűből álló értelmetlen szó. Filctollal, karcolással kerül felületre.

Throw up=elnagyolt felirat, ez is a banda neve, de ezt már szóróflakkonnal készítik. Magyarok pl. PNC, GRW, GLK, SDO stb.

Bitel=lemásolni más munkáját

Crew=lazán szervezett, néhány fős graffitis csoport

Piece=teljes kép, maga a mű, ezek is betűk-általában az ABC betűi, vagy a rajzoló neve.

Black book=ez egy album, amely a vázlatokat tartalmazza.

Toy=ezt a feliratot kezdő graffitisek rajza mellé szokták írni, jelentése: gyenge festő.

Crossolni=sötét színű festékkel áthúzni. Ez is a véleménynyilvánítás egy módja két banda között.

Buff= graffitik eltávolítása a lefújott felületről.

A graffiti rajzolókat általában 6-8 fős bandákba tömörülnek- ezek a bandák gyakran állnak egymással harcban a területekért. Közös bennük a rasszizmus minden fajtájának elutasítása- ennek oka a graffiti afro-amerikai eredetében keresendő. A tagok életkora alacsony, a bandák összetétele pedig gyakran változik.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a graffiti-festők egy sajátos szubkultúrát alkotnak, amelynek ugyanúgy megvannak a szabályai, mint a „hivatalos” kultúrának, megvannak az értékei, hierarchiája, minőségei, céja- mégha az eszköz (maga a graffitifújás), amit ehhez választottak, nem is teljesen elfogadható számunkra.

A graffiti társadalmi problémává akkor válik, ha már nem csak az elhagyott, elhanyagolt külvárosi gyártelepeken, de a belvárosban, műemlékeken, szobrokon, vonatokon-metrókon is megjelenik. Nemcsak mert esztétikailag bántó a látványuk, hanem a rongálással okozott kár miatt is.(Ugyanakkor érdekes, hogy közvélemény-kutatások nem foglalkoznak a jelenséggel. A budapesti lakosok megelégedettségét mérő kérdőíveken még csak nem is szerepel a graffiti mint városképi, városhasználati probléma. Lsd. pl. a Studio Metropolitana kutatását.)

A graffiti elburjánzásának társadalmi okai

³ Trunkó Bence: Kilroy is still here, in: Café Babel, 1997/2.147pp

1. „az utca csatatér”

Ennek az elméletnek a lényege, hogy Magyarországon a rendszerváltással a köztér, közösségi tulajdon fogalma megszűnt- illetve úgy értelmeződött át, hogy köztulajdon az, amit valaki még nem tett a magáévá. Vagyis a köztér mindenkié - azaz senkié, s így bármit tehetünk vele és ellene. Ebben az értelemben a graffiti a környezet szennyezésének egy fajtája: vizuális környezetszennyezés. Természetesen ez a mentalitás már a Kádár-korszakban megtalálta a gyökereit- a közösségtől, közproblémáktól való elfordulás akkor vált általánossá, a hatalom által elvárt állampolgári viselkedéssé. (Ennek a viselkedésnek szimbolikus megjelenése a 80-as években a lakótelepi lakások erkélyeinek teljes elhanyagolása, lomokkal való elbarikádózása, illetve ugyanez megfigyelhető családi házak esetén is: felújított, többszintes házak udvarán álló szeméthegeket, lomtárákat még ma is gyakran látni vidéki portákon.)

„ [a graffiti elburjánzása] párhuzamos azzal a folyamattal, ahogy az egész társadalomban általánossá vált az az értelmezés, hogy a köztér az, amit még senki nem rabolt el. A 90-es évek elején a graffitisek még tiltakoztak az emlékművek és védett házak fújása ellen- a mostani tizen-húszon évesek már abban a tudatban nőttek fel, hogy a tér nem élettér, hanem csatatér” (Köznevelés:2004:10/19)

Hogy ez mennyire így van, annak alátámasztására érdemes itt röviden idézni egy 2004-es, a budapesti közteterekről szóló közvélemény- kutatás főbb megállapításait⁴.

- Budapest közttereinek használatát jellemzően a kényszer szüli. A lakosság nem érzi, hogy választása van a közterek használatában, és főleg az „*arra nem használom, amire használhatnám*” perspektívából közelíti meg e kérdést.
- A budapesti közterek jó része a *gazdátlanság érzetét kelti a városlakókban, s ez a közterületi viselkedésre, illetve a percepcióra is kihat.*(km: GyA)
- A megkérdezettek nagy többségének Budapest köztereivel kapcsolatos attitűdjét általában a **távolítás** jellemzi: „*A köztér mindenkié, de nem az enyém, pedig az enyémnek is kellene lennie.*”

Ugyanez a mentalitás a gyerekeket megkérdező kérdőívekben is szerepel: Arra a kérdésre, hogy „Te mit tennél a graffiti rajzolókkal?” középiskolásoknál gyakran előjön az a válasz, hogy ha köztérről van szó, akkor semmit, de ha az ő házukat firkálnák össze, szigorúan büntetnének!

Hogy mit teszünk, mit nem teszünk a köztereinkkel, alapvetően meghatározza a városhoz való viszonyunkat, sőt az identitásunkat. Ezért is különösen fontos, hogy a mostani általános-és középiskolások köztérhez, köztulajdonhoz való viszonya átforduljon pozitívba. Ne csak a saját házukig, iskolájukig terjedjen a kollektív identitásuk, de az egész kerületet, az egész várost, annak tereit, épületeit, útjait érezzék a sajátjuknak, és arra használják, amire azok valóban létrejöttek.

2. „a graffiti egyszerűen magamutogatás”

Ezt az elméletet vallók inkább pszichés oldalról közelítik meg a problémát. Szerintük a graffiti ugyanolyan kommunikációs csatorna, mint a reklám - tőle mindössze annyiban különbözik, hogy illegális. De funkciója szerint mindkettő állandóan ismétli önmagát a nézők-városlakók megkérdezése és beleegyezése nélkül. Ehhez a megközelítéshez áll közel a

⁴ www.studiometropolitana.hu. Közterületek használata és megítélése Budapesten, 2004.

városvédők, rendeletalkotók véleménye, akik szerint a graffiti nem más mint a fal rendeltetésellenes (!) használata, eltüntetése pedig közérdek. Idézet az I. kerület 2003-as graffitikról szóló rendeletéből:

„Falfirka, graffiti= festékkal, filctollal, festékszóróval, alvázvédővel vagy bármilyen más felületképző anyaggal létrehozott képi, grafikus vagy szöveges felületbevonat, falfirka, *mely nem az építmény, műtárgy, berendezési tárgy rendeltetészerű használatához szükséges.*” Persze ennek a definíciónak a segítségével nehezen tudnánk elválasztani a graffitit a reklámtól...

3. graffiti=lázadás

A feliratok, írásban való közlés szokását a nagy bürokratikus rendszerek hozták létre „s a lázadó szövegek (graffitik, paszkvillusok és tacepaók) is elsősorban a bürokráciák, az elembertelenedett hatalmi berendezések ellenében (..) indulnak terjedésnek.” (Kapitány:Beszélő házak, Kossuth, 2004. 152o.) Ebben az értelemben a graffiti lázadás. Ha ehhez hozzávesszük, hogy főként fiatalok követik el, akkor érdemes a graffitiket együtt említeni az iskolai folyosók, padok, WC-k firkaival mint a lázadás egyéb jeleivel.

Büntetés és megelőzés

A büntetési módok sokrétűek – talán a legkevésbé hatékony a zéró tolerancia elvének alkalmazása ezekkel a fiatalokkal szemben. Hatékonyabbnak tűnik a probléma több szinten való kezelése: azaz a jogi út (feljelentés, pénzbírság kiszabása), illetve a megelőzés (védőrétteg, legális falak, megegyezés a graffitis csoportokkal, térfigyelő-rendszer kiépítése, nevelés-felvilágosítás).

Nevelés esetén egyrészt a vizuális kultúra fejlesztéséről van szó, másrészt olyan közösségi programokról, akciókról (pl. várostisztítási akciók), amelyeken keresztül a gyerekek megtapasztalhatják a közösséget, a közteret, a várost, a tájat. De ide tartoznak az olyan felvilágosító, interaktív bemutató órák is, melynek keretében a gyerekek lehetőséget kapnak maguk is a különböző falfelületekre való rajzolásra, majd a rajzok eltüntetésére.

Az I. kerületi gyakorlat jó példa a kettő (büntetés és megelőzés) ötvözésére. A 2003-as rendelet célja: „hogy a Budapest Főváros I. kerület közigazgatási területén védje a közösségi és magántulajdonban lévő építményeket, műtárgyakat, közterületi berendezési tárgyakat és művészeti alkotásokat, biztosítsa az épített környezet védelméhez való jogot, és megszüntesse a városképet rontó, közízlést sértő falfirkák, graffitik elhelyezését.” Ennek értelmében az elkövetők ellen szabálysértési eljárás indul, pénzbírság szabható ki rájuk, illetve az elkövetőket terheli a kártalanítás költsége. A jogi szabályozás mellett az önkormányzat nagy hangsúlyt helyez közösségi programok végrehajtására is: többször szerveztek falfirka letisztítási akciókat, és ennek része a kerületi általános és középiskolákban tartott előadás sorozat.

Az I. kerületben tanuló gyerekek véleménye

1. A kérdőív felvételének körülményei

A kérdőív összesen 7 kérdést tartalmazott, főként arra vonatkozóan, hogy éreznek-e késztetést a gyerekek firkák készítésére, részt vennének-e falak megtisztításában, illetve, hogy hogyan szankcionálnák az illegális graffiti rajzolást, fújást (ez utóbbi nyitott kérdés formájában lett

feltéve). A kérdőív kitöltésére a graffitikről szóló előadás biztosított keretet – általában az előadás ideje alatt töltötték ki a gyerekek.

Az előadásokra az önkormányzati fenntartású általános és középiskolákban került sor, 35 osztályban 290 gyerek válaszolt a kérdőívre. A kérdések nem teljesen egyeznek a két különböző korosztálynak szóló kérdőíveken.

2. Az adatok tanulságai

2.1. Általános iskolások

116 általános iskolás válaszolt a kérdőívre, a válaszmegtagadás alacsony (ahol mégis magasabb, azt külön jelöltem a grafikonokon).

46%-uk szokta figyelni a graffitiket iskolába menet, 90%-uk látott már olyat, amelyiket szépnek talált. Graffitit fújni este, mikor senki nem látja őket 38%-uk merne, legális falra 60%-uk szívesen rajzolna. Lakóhelyük megtisztításában 58% venne részt, ezzel szemben az iskola megtisztítását már csak 50%-uk vállalná.

A szankcionálásnak 13 féle módját lehetett elkülöníteni a válaszaikban: a leggyakrabban előforduló válasz a lemosatás (13%), pénzbírság (14%) – illetve ennek a kettőnek a kombinációja (9,5%). Ebből jól látszik, hogy általános iskolások számára a büntetés célja a kártalanítás, a kár teljes megszüntetése, megelőzésen mindössze 2,6%-uk gondolkodott. Érdekes megemlíteni, hogy a „semmit” válaszok aránya alacsony (3,4%) – tehát az illegális helyre fújó graffitisek - valamilyen formában való - büntetését igazságosnak tartják.

A vélemények megoszlását befolyásolja, hogy a tanuló a kerületben lakik-e vagy sem. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a kerületben lakó diákokat kevésbé érdeklik a graffitik, a legális falra rajzolás sem annyira vonzza őket, illetve a többségük graffitit fújni még este, ha nem látják őket, sem merne (31% szemben 46%-kal – itt a különbség szignifikáns). A lakóhely megtisztításában a két csoport egyformán aktívnek tűnik (57%), míg az iskola megtisztításában a nem a kerületben lakók tűnnek aktívabbnak (!) Az eredmények egy lehetséges magyarázata az, hogy a közvetlen lakókörnyezetükben – hiszen ez az otthonuk, személyesen érdekeltek a védelmében - a gyerekek nem szeretnék graffitiket látni, pláne nem rajzolni. Nyilvánvaló a kettős mérce alkalmazása: tetszik nekik általában, de a saját lakókörnyezetüket azért ne csúfítsák el a graffitik.

1. tábla: Az igen válaszok megoszlása a kerületben és nem a kerületben lakó gyerekek graffitikről alkotott véleményében

Kérdések	Kerületben lakók	Nem a kerületben lakók	Sor% az igenekre (átlag)
<i>Szoktad-e figyelni iskolába menet a graffitiket?</i>	44,2	48,3	46,4
<i>Láttál-e olyat, ami tetszett?</i>	84,6	93,4	89,4
<i>Szeretnél-e legális falra rajzolni?</i>	53,8	65	69,8
<i>Este mernél-e graffitit fújni házfalakra?</i>	30,8	45,9	38,9
<i>Részt vennél-e lakóhelyed megtisztításában?</i>	57,7	57,4	57,5
<i>Részt vennél-e az iskolának és</i>	44,2	52,5	48,7

2.2. Középiskolások

A 174 válaszoló 50%-át nem zavarják a firkák. 13%-uk készített már graffitit és 6,9% a saját lakókörnyezetét is összefirkálná.⁵ 15,5%-uk ugyanezt tenné az iskolája épületével. Legális falra 57%-uk rajzolna szívesen. A tisztításban 40%-uk venne részt. A „Mit tennél a graffitisekkel?” kérdésre 21%-uk megtagadta a válaszadást, de ugyanennyien voltak azok, akik válasza „semmit” volt. A „semmit” válasz mögötti néhány attitűd:

- semmit, mert nekem tetszenek,
- semmit, mert nem tudom, mit lehetne,
- semmit, mert nem zavarnak,
- semmit, míg az én házamra nem firkálnak.

Akik megfogalmaztak valamilyen büntetést, leggyakrabban a lemosatást (18%), teljes kártalanítást (14%), illetve a pénzbírságot (7%) említették.

Összehasonlítva a két csoport véleményét, megállapíthatjuk, hogy a többség találkozott már graffitivel, de a viszonyuk a falfirkáláshoz nem nevezhető negatívnak (láttak olyat, amelyik tetszett nekik, szívesen rajzolnának legális falakra, sokan művészetnek tartják.) Megfigyelhető a kettős mérce alkalmazása a graffitik megítélésében: a gyerekek nagy részének tetszik, de nem a saját lakóhelyén.

Az iskola és a lakóhely lefújása, megtisztítása más-más megítélés alá esik. Ebből jól látszik, hogy míg a saját lakóhely védelme számukra is fontos, addig az iskolával-gyaníthatóan egyéb más közintézményekkel is – más a helyzet: ez utóbbiakat lefújni nem olyan nagy bűn, a megtisztításukra is jóval kevesebben vállalkoznának. Az okok feltárására ez a rövid kérdőív önmagában nem alkalmas, így most csak egy hipotézist állíthatunk fel-visszakapcsolva az előző fejezetben szereplő társadalmi okok közül az elsőhöz és a harmadikhoz. Eszerint az iskola (és annak falai) egyrészt köztér, tehát igazából senkié, s mint ilyen a védelme kívül esik a személyes érintettség, érdekelttség körén, másrészt az iskola valami olyasmi, ami ellen lázadni – akár a graffiti eszközével – nem bűn, sőt, talán a gyerekek szemében gyakran hőstett. Érdekes lenne ebből a szempontból összehasonlítani demokratikusabb és kevésbé demokratikus szellemiségű iskolákat: vajon melyiknek a falán található több graffitit, firkát? Gyaníthatóan az utóbbián.

A graffiti elkövetőinek szankcionálása a két korosztályban eltérő képet mutat. Míg az általános iskolások számára nem kérdés a büntetés, a kár helyrehozásának szükségessége, addig a középiskolásokra sokkal jellemzőbb a közöny, a tenni nem akarás /tenni nem tudás érzése. Ez mindenképp tünetértékű és odafigyelést igényel nevelőktől, szülőktől, városvédőktől egyaránt. Ez az a korosztály ugyanis, amelyik leginkább hajlamos – a felnőttek elleni lázadás okán is – kapcsolódni „greffes” és egyéb deviánsnak minősülő csoportokhoz. Érdekes lenne talán a drogmegelőzés kapcsán bevetett módszereket adoptálni a graffiti megelőzésére is⁶. Illetve mindenképp szükséges lenne tudni – úgy tudom, ilyen felmérés eddig még nem készült – hogy a gyerekeknek milyen társadalmi és pszichés jellemzőkkel rendelkező csoportja fogékonyabb az önkifejezésnek erre a módjára (és miért).

⁵ A kérdőíven szerepelt a firkálás okának megkérdezése- ezt a kicsi elemszám miatt- mindössze 22-en válaszoltak rá - nem lehet értelmezni. A 22 válaszadó több mint fele okként a „művészetnek tartom” választ jelölte meg. Feltételezésem szerint a valódi ok nem ez.

⁶ „A graffitithez bizonyos mértékben mindig is hozzátartozott a kábítószer.” In: Csillag Gábor: A graffiti története New Yorkban. Kézirat.

Graffitik az I. kerületben

A tanulmány záró részében röviden arra teszek kísérletet, hogy egy, a Várban készült graffitiket bemutató, 500 képet tartalmazó „fotóalbum” alapján tegyek néhány megállapítást az I. kerületi graffitik néhány sajátosságáról.

A képek alapján úgy tűnik, profi „greffes” csoportok kis számban találhatóak a Várban. Erre utal a rajzok kidolgozatlansága, az elhelyezésük módja. Ennek oka lehet egyrészt az állandó eltávolítás, másrészt a kerület műemlékvédelmi szempontból kiemelt jelentősége (a műemlék tabu helynek számít). Nagyobb számban inkább kisebb firkákat, tag-eket találni – ezek elkövetői valószínűleg inkább alkalmi „festők”, fiatalok. Komolyabb problémának tűnik a nemzeti, illetve tiltott jelképekkel való visszaélés – ilyeneket még templomok falán is látni (ennek nyilvánvaló az üzenetértéke). A fentiek alapján kizárható, hogy ezeket „greffes” csoportok kövessék el- valószínűbb, hogy szélsőséges politikai csoportosulások állnak a háttérben.

Összegzés

A graffiti mint társadalmi jelenség főként a fiatalokhoz kapcsolódik. De nem állítható, hogy csak ők felelősek a graffitik elburjánzásáért. A tanulmányban arra próbáltam a hangsúlyt helyezni, hogy a graffitisek nem helyezhetők egy kalap alá más deviáns vagy annak minősített csoportokkal. A graffitik nem véletlenül jelennek meg ott és ahol: jelként hívják fel a figyelmet valami nagyobb társadalmi problémára. Ez a nagyobb társadalmi probléma a köztér fogalmához, illetve annak negatív irányú megítéléséhez kapcsolódik. Amíg a helyi lakosság távol érzi magától a teret, a közteret, addig a graffiti virágzik. De ugyanígy „virágzik” a kosz, a zaj, a nyomor. Tenni ellenük csak együtt lehet: ebben a nevelőknek, városvédőknek, a rendőrségnek és a helyi közösségnek egyaránt fontos a szerepe.

Ezért nagyon fontosak – a jogi szankcionálás mellett – az olyan közösségi akciók, megelőzést célzó előadások, amelyre az I. kerületi önkormányzat 2005-ben tett kísérletet.